

مزایای ازدواج موقت

نرگس استکی

چکیده

ازدواج موقت به عنوان یکی از احکام خاص فقه شیعه، همواره مورد توجه فقها و اندیشمندان اسلامی بوده است. این نوع ازدواج که با رضایت طرفین و برای مدت معین برقرار می‌شود، در شرایط خاص اجتماعی، اقتصادی و روانی می‌تواند جایگزینی مشروع و عقلانی برای روابط نامشروع باشد. این پژوهش با تکیه بر منابع معتبر فقه شیعه و آیات و روایات، به بررسی مزایای ازدواج موقت در ابعاد فقهی، اجتماعی و روان‌شناختی می‌پردازد. هدف این تحقیق، تبیین ظرفیت‌های این نهاد شرعی در کاهش آسیب‌های اجتماعی، تقویت بنیان خانواده و پاسخ‌گویی به نیازهای واقعی جامعه اسلامی است. روش تحقیق به صورت توصیفی - تحلیلی بوده و منابع مورد استفاده شامل قرآن کریم، احادیث معتبر شیعه، و آرای فقهای برجسته امامیه می‌باشد.

واژگان کلیدی: ازدواج موقت، فقه شیعه، آسیب‌های اجتماعی، نیاز جنسی، احکام اسلامی

ازدواج موقت، که در منابع اسلامی با عنوان «نکاح متعه» نیز شناخته می‌شود، یکی از نهادهای حقوقی و فقهی برجسته در مکتب فقه امامیه است که با وجود قدمت و مشروعیت شرعی آن، همواره محل بحث و مناقشه در میان متفکران، علما، و حتی مجامع اجتماعی بوده است. این نوع ازدواج، بر پایه‌ی توافق زمانی مشخص و مهریه معین میان زن و مرد منعقد می‌گردد و با پایان مدت مقرر، به صورت خودکار منحل می‌شود، مگر اینکه طرفین نسبت به تمدید یا عقد دائم اقدام نمایند.

در تحلیل فقهی، ازدواج موقت از حیث حکم شرعی، بر اساس آیات قرآن کریم، روایات معتبر، و سیره اهل بیت علیهم‌السلام، مشروع و دارای آثار حقوقی و اجتماعی مشخصی است. آیه ۲۴ سوره نساء که می‌فرماید: «فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً»، به عنوان یکی از مستندات اصلی مشروعیت نکاح متعه مورد استناد فقهای امامیه قرار گرفته است. در کنار این، روایات متعددی از ائمه معصومین علیهم‌السلام در تأیید و تشویق به این نوع از ازدواج در منابع روایی همچون الکافی و تهذیب الأحکام نقل شده است. در مقابل، برخی از مکاتب فقهی اهل سنت، به دلایل مختلفی از جمله اختلاف در برداشت از سنت نبوی، آن را باطل یا منسوخ تلقی می‌کنند.

از منظر اجتماعی و روان‌شناختی، ازدواج موقت به عنوان راهکاری برای پاسخگویی به نیازهای عاطفی و غریزی انسان، به‌ویژه در شرایطی که ازدواج دائم به دلایل اقتصادی، فرهنگی یا شخصی ممکن نباشد، می‌تواند ابزاری برای حفظ سلامت روان و اخلاق فردی باشد. در عصری که تأخیر در ازدواج دائم به یکی از چالش‌های عمده جوانان تبدیل شده است، متعه می‌تواند نقش مؤثری در کنترل روابط نامشروع و کاهش آسیب‌های اجتماعی نظیر بی‌ثباتی خانواده، روابط پنهانی و بحران هویت ایفا کند.

از جنبه حقوقی، عقد موقت، ضمن آنکه تمام شرایط اساسی عقد نکاح دائم چون رضایت، تعیین مهریه، و حتی ثبت در برخی نظام‌های حقوقی را دربردارد، اما با برخورداری از انعطاف‌پذیری بیشتر در مدت و شرایط، می‌تواند با مقتضیات زندگی مدرن سازگارتر باشد. در واقع، متعه ظرفیت آن را دارد که در صورت مدیریت صحیح، مکمل نظام خانواده و حتی ابزاری برای تقویت نهاد ازدواج دائم تلقی گردد؛ نه جایگزین یا تهدیدی برای آن.

با این حال، نباید از چالش‌ها و سوءبرداشتهای موجود در زمینه اجرای ناصحیح این نهاد غفلت کرد. عدم آگاهی جامعه از ماهیت فقهی و حقوقی متعه، ضعف در نهادهای آموزشی و فرهنگی، و نگاه منفی برخی اقشار نسبت به آن، از جمله عواملی هستند که مانع تحقق کامل مزایای ازدواج موقت در سطح جامعه شده‌اند. بنابراین، تبیین علمی و فقهی این نهاد و بررسی منافع آن، به‌ویژه در پرتو تعالیم دینی و مقتضیات اجتماعی معاصر، ضرورتی انکارناپذیر است.

در این مقاله، تلاش خواهد شد تا ضمن بررسی مشروعیت و مبانی فقهی ازدواج موقت، مزایای این نهاد از ابعاد مختلف شرعی، اجتماعی، روان‌شناختی و حقوقی مورد تحلیل قرار گیرد. امید است این پژوهش گامی باشد در جهت تصحیح نگرش‌ها، تقویت دانش عمومی و کمک به بهره‌برداری بهینه از ظرفیت‌های نهاد ازدواج موقت در چارچوب آموزه‌های دینی و مصالح اجتماعی.

مبانی فقهی ازدواج موقت

ازدواج موقت، یا «نکاح متعه»، از منظر فقه اسلامی، به‌ویژه فقه شیعه، مشروع و دارای مبانی استوار در منابع دینی است. این نوع ازدواج در طول تاریخ اسلام و به‌ویژه در مکتب امامیه، مورد تأسیس و تأیید قرار گرفته است. در این بخش، به بررسی مبانی فقهی ازدواج موقت، از جمله آیات قرآن، روایات اهل بیت (علیهم‌السلام)، و اجماع فقه‌های شیعه خواهیم پرداخت.

۱. آیات قرآن کریم

یکی از مهم‌ترین مبانی فقهی ازدواج موقت، استناد به آیات قرآن است. در قرآن کریم، به‌طور صریح و بدون هیچ‌گونه ابهامی، به مشروعیت نکاح موقت اشاره شده است. به‌ویژه آیه ۲۴ سوره نساء که در آن به «استمتاع» اشاره می‌شود، به عنوان دلیلی واضح بر مشروعیت نکاح متعه شناخته می‌شود.

آیه ۲۴ سوره نساء چنین است: «فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ قَرِيبَةً»

(وآنچه از آنها بهره‌برداری کردید، مهریه‌ای را که برای آنها مقرر شده است پرداخت کنید).

در این آیه، واژه «استمتاع» به معنای بهره‌برداری مشروع از همسر است که در دلالت‌های فقهی به معنای «نکاح موقت» آمده است. واژه «استمتاع» در این آیه به وضوح اشاره به بهره‌برداری از زن در مدت معین دارد و فقه‌های شیعه این آیه را به عنوان دلیل شرعی برای مشروعیت ازدواج موقت پذیرفته‌اند.

۲. روایات اهل بیت (علیهم‌السلام)

علاوه بر آیات قرآن، روایات معصومین (علیهم‌السلام) نقش بسیار مهمی در اثبات مشروعیت و تأسیس این نهاد دارند. این روایات، که در کتب معتبر روایی مانند الکافی و تهذیب الأحکام آمده‌اند، در برخی موارد به صراحت به نکاح موقت اشاره کرده‌اند.

در روایات مختلف از امام علی (علیه‌السلام) و امام جعفر صادق (علیه‌السلام) آمده است که آن حضرات ازدواج موقت را به عنوان راه‌حل و تدبیر مشروع در شرایط خاص معرفی کرده‌اند. یکی از مشهورترین این روایات از امام صادق (علیه‌السلام) است که فرمود: «نکاح المتعة حق من حقوق الله»

(نکاح موقت، حقی از حقوق خداوند است).

این روایت به‌وضوح مشروعیت و قانونی بودن نکاح متعه را تأکید می‌کند و آن را جزئی از شریعت اسلامی می‌داند.

۳. اجماع فقهای شیعه

علاوه بر آیات قرآن و روایات اهل بیت (علیهم‌السلام)، اجماع فقهای شیعه نیز یکی از مبانی مهم در اثبات مشروعیت نکاح موقت به شمار می‌رود. در طول تاریخ فقه شیعه، علما و فقها به‌طور مداوم به مشروعیت نکاح موقت اشاره کرده‌اند و آن را جزئی از فقه اسلامی می‌دانند.

فقهای بزرگی همچون شیخ صدوق، شیخ طوسی، علامه حلی، و حتی آیت‌الله خوئی، در کتب فقهی خود بر مشروعیت نکاح موقت تأکید کرده‌اند. در عین حال، فقهای اهل سنت نظرات مختلفی در این زمینه دارند، به‌ویژه در مکتب حنفی که ازدواج موقت را منسوخ و باطل می‌دانند.

۴. شروط صحت نکاح موقت

برای صحت عقد نکاح موقت، چند شرط اساسی لازم است که در کتب فقهی به تفصیل آمده است: آگاهی و رضایت طرفین: هر دو طرف باید از شرایط عقد موقت آگاه باشند و رضایت کامل برای انجام آن داشته باشند.

تعیین مدت زمان عقد: یکی از ویژگی‌های بارز نکاح موقت، تعیین مدت زمان مشخص است. این مدت می‌تواند از چند ساعت تا چند سال باشد، و پس از پایان این مدت، عقد به‌طور خودکار منحل می‌شود. تعیین مهریه: مانند نکاح دائم، در ازدواج موقت نیز تعیین مهریه ضروری است. مهریه در نکاح موقت می‌تواند بیشتر یا کمتر از نکاح دائم باشد.

صحت عقد: عقد نکاح موقت باید توسط شخص دارای صلاحیت (مثلاً ولی فقیه یا یک قاضی شرعی) انجام گیرد و شاهدینی بر آن حضور داشته باشند تا صحت عقد مورد تأیید قرار گیرد.

۵. نکات فقهی دیگر

در فقه امامیه، نکاح موقت با داشتن قواعد ویژه خود، به‌طور خاص به‌عنوان ابزاری مشروع برای جلوگیری از فساد اخلاقی و حفظ حریم خانواده در شرایط خاص معرفی شده است. به‌ویژه در زمان‌هایی که امکان ازدواج دائم به دلایلی مانند فقر، عدم آمادگی عاطفی یا اجتماعی و... وجود ندارد، نکاح موقت می‌تواند به‌عنوان راه‌حلی شریعتی و مناسب معرفی گردد.

۱. مبانی فقهی ازدواج موقت

۱-۱. مستند قرآنی

مهم‌ترین دلیل قرآنی بر مشروعیت ازدواج موقت، آیه ۲۴ سوره نساء است:

((فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً))

«و زنانی را که متعه کرده‌اید، مهرشان را به عنوان فریضه به آنان بدهید.» (نساء: ۲۴)

کلمه استمتاع در این آیه از ریشه «متعّه» است و در تفاسیر معتبر شیعه همچون تفسیر المیزان (علامه طباطبایی) و تبیان (شیخ طوسی) به صراحت به ازدواج موقت تفسیر شده است. همچنین بسیاری از مفسران اهل سنت نیز در تفاسیر اولیه خود به این معنا اشاره کرده‌اند، هرچند در ادامه، برخی از آن‌ها ادعای نسخ این حکم را کرده‌اند که مورد پذیرش شیعه نیست.

۱-۲. مستند روایی

روایات بسیاری در منابع معتبر شیعه، مشروعیت و جواز ازدواج موقت را تأیید کرده‌اند. در وسائل الشیعه از امام باقر (ع) نقل شده است: «متعّه حلال است و در قرآن نازل شده و سنت پیامبر (ص) آن را تأیید کرده است.» امام صادق (ع) نیز در روایات متعددی تصریح فرموده‌اند که متعه، سنتی است که پیامبر اکرم (ص) بدان عمل می‌کرد و امیرالمؤمنین علی (ع) هرگز آن را نسخ نکرده است.

۱-۳. دیدگاه فقهای امامیه

تمامی فقهای بزرگ امامیه از شیخ طوسی تا فقهای معاصر، به اتفاق، مشروعیت ازدواج موقت را پذیرفته‌اند. به عنوان نمونه، شیخ مفید در المقنعه و علامه حلی در تذکره الفقهاء ضمن اثبات مشروعیت متعه، دلایل ناسخ بودن برخی احادیث اهل سنت را رد کرده‌اند. آیت الله خویی نیز در مبانی تکملة المنهاج، استدلالات قرآنی و روایی بر مشروعیت متعه را آورده و تصریح می‌کند که هیچ دلیل محکمی بر نسخ آن وجود ندارد.

۲. مزایای فقهی ازدواج موقت

۱-۲. راهکاری برای حفظ عفت و جلوگیری از فحشا

از مهم‌ترین اهداف تشریع ازدواج موقت در اسلام، جلوگیری از گسترش فساد اخلاقی و فراهم‌سازی زمینه مشروع برای ارضای نیاز جنسی انسان‌ها است. فقه شیعه با شناخت واقعیت‌های غریزی انسان و فشارهای اجتماعی، ازدواج موقت را به عنوان راه‌حلی شرعی برای کنترل شهوت و جلوگیری از زنا در شرایط خاص پیشنهاد کرده است. امام صادق (ع) می‌فرمایند: «من لم يؤمن بالمتعّة فلیس منّا.» «کسی که به متعه ایمان نداشته باشد، از ما نیست.» (وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۱۷) این روایت نشان‌دهنده تأکید اهل بیت علیهم السلام بر نقش پیشگیرانه متعه در برابر انحرافات اخلاقی است.

۲-۲. پاسخ فقهی به شرایط خاص زندگی انسانی

ازدواج موقت یا نکاح المتعه از مسائل اختلافی میان فقه‌های امامیه و اهل سنت است. این نهاد که در فقه امامیه به عنوان یک عقد مشروع و دائماً جایز پذیرفته شده، در دیدگاه غالب اهل سنت منسوخ شده تلقی می‌شود. تحلیل تطبیقی این اختلاف، مستلزم بررسی دلایل فقهی، تاریخی و روایی هر دو دیدگاه است.

۷-۱. مشروعیت ازدواج موقت در فقه امامیه

تمامی فقه‌های شیعه امامیه، به اتفاق، مشروعیت ازدواج موقت را پذیرفته‌اند. مستند این مشروعیت، علاوه بر آیه قرآن و سنت پیامبر، سیره صحابه و اجماع امامیه است.

الف) آیه قرآن:

آیه معروف به آیه متعه:

«فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً» نساء: ۲۴ (واژه استمتاع در این آیه، به صورت خاص به ازدواج موقت تفسیر شده است).

طوسی، محمد بن حسن، التبیان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۱۶۵

طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، ج ۳، ص ۵۸

ب) سنت نبوی:

روایات متعددی دلالت دارد که پیامبر اسلام (صلی‌الله‌علیه‌وآله) ازدواج موقت را در مواردی چون جنگ خیبر و فتح مکه مجاز شمرده‌اند.

ج) روایات ائمه:

در روایات متعدد از امام باقر و امام صادق (علیهماالسلام) آمده که متعه از احکام ثابت اسلام و سنت پیامبر بوده و فقط خلیفه دوم (عمر بن خطاب) آن را منع کرده است.

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، ج ۵، ص ۴۴۸

حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۲۱، باب ۱ از ابواب متعه، حدیث ۲۶۴۹۸

۷-۲. دیدگاه اهل سنت در مورد ازدواج موقت

در دیدگاه فقهی چهار مذهب اهل سنت، حکم متعه محل اختلاف است:

الف) حنفی، شافعی و مالکی:

این مذاهب معتقدند ازدواج موقت در صدر اسلام مجاز بوده، اما پس از مدتی توسط پیامبر اسلام یا در زمان خلیفه دوم نسخ شده است.

استدلال آنان:

برخی روایات از صحابه همچون ابن عباس، جابر بن عبدالله و علی (علیه السلام) نقل شده که متعه در زمان پیامبر انجام می‌شده، اما پس از آن نهی شده است.

قول معروف خلیفه دوم:

«متعتان کانتا علی عهد رسول الله، و أنا أنهی عنهما و أعاقب عليهما: متعة النساء و متعة الحج»
(دو متعه در زمان رسول خدا وجود داشت؛ من از آن دو نهی می‌کنم و مجازات می‌کنم).

صحیح مسلم، ج ۲، ص ۱۰۲۲

ابن قدامه، المغنی، ج ۷، ص ۵۷۱

ب) حنابله:

حنابله در این مسئله دو نظر دارند. برخی فقهای متقدم حنبلی مانند ابن جریر طبری و ابن تیمیه، متعه را در صورت ضرورت یا شرایط خاص مجاز دانسته‌اند. اما دیدگاه رسمی این مذهب نیز هم‌راستا با سایر مذاهب اهل سنت، آن را منسوخ می‌داند.

۳-۷. تحلیل تطبیقی دلایل نسخ

اختلاف اصلی در این بحث، به ادعای «نسخ» بازمی‌گردد. علمای شیعه معتقدند هیچ دلیل قطعی و معتبر از قرآن یا سنت پیامبر برای نسخ متعه وجود ندارد و تنها نهی عمر بن خطاب نمی‌تواند ناسخ حکم شرعی باشد.

دلایل رد نسخ توسط شیعه:

نسخ باید توسط خدا یا پیامبر صورت گیرد، نه خلیفه.
روایات اهل سنت درباره نسخ متضاد، مضطرب و قابل خدشه‌اند.
بسیاری از صحابه همچون ابن عباس تا اواخر عمر، قائل به جواز متعه بودند.

\

ازدواج موقت به‌عنوان یکی از نهادهای حقوقی و شرعی در فقه امامیه، راهکاری مشروع و هوشمندانه برای پاسخ به بخشی از نیازهای طبیعی، اجتماعی و روانی انسان به شمار می‌آید. این حکم که مستندات قرآنی و روایی آن در منابع معتبر شیعی به‌وضوح آمده، هم از حیث فقهی معتبر است و هم از منظر عقلی و اجتماعی توجیه‌پذیر. در بررسی مزایای این نهاد، مشخص شد که متعه نه تنها ابزاری برای کنترل غرایز و پیشگیری از انحرافات است، بلکه می‌تواند در کاهش آسیب‌های اجتماعی همچون زنا، طلاق، فقر، افسردگی، و بی‌ثباتی روانی نقش داشته باشد. همچنین، در شرایط خاص زندگی امروز، ازدواج موقت می‌تواند پشتیبانی موقت و مشروع برای مردان و زنانی باشد که امکان ازدواج دائم ندارند، بدون آنکه حرمت یا کرامت هیچ‌یک از طرفین مخدوش شود. پاسخ به شبهات نشان داد که بخش زیادی از مخالفت‌ها با متعه، ریشه در ناآگاهی، سطحی‌نگری یا سوءبرداشت از ماهیت این حکم الهی دارد. سوءاستفاده‌های احتمالی از آن نیز با آموزش، فرهنگ‌سازی و اجرای صحیح ضوابط شرعی، قابل مدیریت و کنترل است.

ازدواج موقت به‌عنوان یکی از نهادهای مشروع در فقه اسلامی، خصوصاً فقه امامیه، نه تنها مستند قرآنی و روایی دارد، بلکه از منظر فقهی، اجتماعی، روان‌شناختی و اقتصادی نیز واجد کارکردهای قابل توجهی است. از نظر قرآنی، آیه ۲۴ سوره نساء و روایات معتبر، مشروعیت این نوع ازدواج را تأیید می‌کنند. فقه شیعه بر استمرار جواز متعه تأکید دارد و آن را نه تنها جایز بلکه راهکاری عقلانی در پاسخ به نیازهای متغیر فردی و اجتماعی می‌داند. در مقابل، اگرچه فقه اهل سنت در دوره‌ای متعه را پذیرفته، اما با تحولات تاریخی خاصی مواجه شده که منجر به اختلاف نظر در استمرار آن گردیده است.

از حیث اجتماعی و روان‌شناختی، ازدواج موقت می‌تواند بستری سالم برای تأمین نیازهای جنسی، عاطفی و روانی باشد، بدون آنکه فرد را به روابط نامشروع سوق دهد. این امر به‌ویژه برای گروه‌هایی مانند جوانان، مجردان با فرصت محدود ازدواج دائم، یا افراد در شرایط خاص (مانند سفر، تحصیل، یا مشکلات مالی) اهمیت می‌یابد. از منظر اقتصادی، ازدواج موقت با کاستن از هزینه‌های سنگین ازدواج دائم، امکان بهره‌مندی از یک رابطه مشروع و اخلاق‌مدار را فراهم می‌کند و می‌تواند در کاهش برخی آسیب‌های اقتصادی و اجتماعی مانند فقر، فحشا، یا سوءاستفاده از زنان مؤثر باشد.

پاسخ به شبهات پیرامون ازدواج موقت نیز نشان می‌دهد که بسیاری از انتقادات ناشی از ناآگاهی از مبانی فقهی، شرایط و ضوابط شرعی آن است. با اجرای دقیق مقررات دینی، ثبت رسمی قرارداد، رعایت عده و احترام به حقوق متقابل، این نهاد می‌تواند جایگاه خود را به‌عنوان یک راهکار مشروع و معقول حفظ کند. در نهایت، بازشناسی و احیای جایگاه شرعی و اجتماعی ازدواج موقت در بستر نظام خانواده اسلامی، نیازمند تبیین صحیح فقهی، فرهنگ‌سازی و حمایت حقوقی است؛ تا این نهاد بتواند نقش مؤثری در کاهش آسیب‌های فردی و اجتماعی ایفا نماید.

منابع:

۱. قرآن کریم
۲. شیخ طوسی، التهذیب، تهران: دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۷ق.
۳. علامه طباطبائی، تفسیر المیزان، ترجمه موسوی همدانی، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۴۰۳ق.
۴. شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۰۹ق.
۵. علامه حلی، تذکره الفقهاء، قم: مؤسسه آل البيت، ۱۴۱۴ق.
۶. آیت الله خوئی، مبانی تکملة المنهاج، قم: مؤسسه احیاء آثار الامام الخوئی، ۱۴۱۳ق.
۷. آیت الله مکارم شیرازی، النکاح، قم: دارالاعتصام، ۱۴۲۹ق.
۸. شهید مطهری، نظام حقوق زن در اسلام، تهران: صدرا، چاپ دهم، ۱۳۸۲ش.
۹. سبحانی، جعفر، نکاح در اسلام، قم: موسسه امام صادق علیه السلام، ۱۳۹۲ش.
۱۰. مقاله های علمی-پژوهشی در مجلات فقهی و جامعه شناسی اسلامی.